

93820231-8	18/04/2025	ישראל היום!	השבוע	עמוד 2	1/2	26.69x33.05
מאגנט - הוצאת ספרי - 25910						

אמנון לור

בעקבות המכתב

כמעט במקרה, ההיסטוריון פרופ' רם בן שלום גילה שמכתב שכתבה דודתו לפני שנרצחה בשואה היה לאגדה בגרמניה • ב־12 דפיו המטלטלים, הצעירה מתארת בפירוט מצמרר את מכונת ההשמדה באזור מגוריה בגליציה • בן שלום החליט להתחקות אחר קורותיו הענפים והמסתוריים של המכתב - שנשמר אצל קצין ורמאכט, נמצא על ידי חיילי הצבא האדום, כיב בתעמולה הסובייטית והתפרסם גם בגרמניה שאחרי המלחמה, עד שהתגלגל לידיה של אמנית עכשווית שמסרבת להשיבו • הוא נפתח במילים "עודני חיה", ומסתיים במילה אחת: "נקמה"

מיוחד ליום השואה

●●●
 "הוי, המחזות האלה, התמונות האלה. איך לתארם? חדלנו מלהיות בני אדם... רואים את הכיכר כשהיא מתמלאת במספר גדל והולך של נידונים למוות... הגברים הופשטו עד לכתונת והובלו ברגל כצאן לשחיטה. הרי זה היה קרוב מאוד. למה דלק למכוניות, למה להטריד את הרכבת? חבל. הרי פשוט יותר להיפטר מחומר מזיק זה ב־במקום"

יכרר רוקיטה היה הקצין הגרמני הכולט בלאגר של טרנופול' ולפני זה ביאנובסקה. היו לו שני תחביבים – אחר כרוצח המונים, השני ככנר ומוזיקאי שארגן לעצמו תזמורת מהאסירים היהודים. התזמורת ליוותה חלק גדול מיהודי טרנופול אל אתרי הרצח בנגינת "טנגו המוות". רוקיטה עמד על כך. לפעמים כיוון את אקדחו אל מישוה ורצח אותו סתם כי בא לו באותו רגע. אבל לעיתים, אחר הכי נרים הגדולים של פולין, אדם שאותו הכיר רוקיטה עוד מימי טרום המלחמה, היה רואה את היר עם האקדח ורץ למקום. הוא היה פוצח בנגינה וירטואוזית, מכשף את רוקיטה, והאקדח היה שב לנרננו.

הרוצח שמאחורי הכינוי

כשפרופ' רם בן שלום היה בן 3 בערך, בשנת 1962, הוא הסתווה כסוכן חשאי מצויד באקדח ברטה, במטרה ברורה – לצוד את רוקיטה. וזה הסיפור הסוגר את הני רטיב של אחד הספרים הטובים ביותר על השואה שקי ראתי מימי. אותו פרק סוגר מכנים לאקשן דמויות כמו איליה ארנבורג, הביטלס – ואותו רוקיטה. רוקיטה אז היה בשנות ה־60 לחייו. הוא ויתר על תחביב אחר, וזהו רצח המוני של יהודים, ונשאר עם התחביב השני שלו, שהפך למקצוע, והוא נגינה בכינור בלהקות ג'אז בהמי בורג. שמעון ויונטל הצליח לגלות את הרוצח שמאחורי הכינוי. האיש שניגן באחד המועדונים הסמוכים למרתף שבו הביטלס שרו, ולעיתים צרחו, את להיטיהם הראי שונים לפני שהתפרסמו בליכרפול.

כשאני פוגש השבוע את פרופ' בן שלום, מחבר הספר "המכתב של סלומאה" (הוצאת מאגנס), אני שואל אותו אם הוא יכול לנחש מהי השאלה הראשונה שארצה לשאול אותו. הוא לא יודע להגיב. השאלה היא למה הכנים לספר את פרק מספר 86. אותי הסיפור שמכונה "דוח מ־1962" בלבד והטריד מאוד. בן דמותו עולה לבמה, ולוחש על אוזנו של רוקיטה הכנר: "ראכה". נקמה.

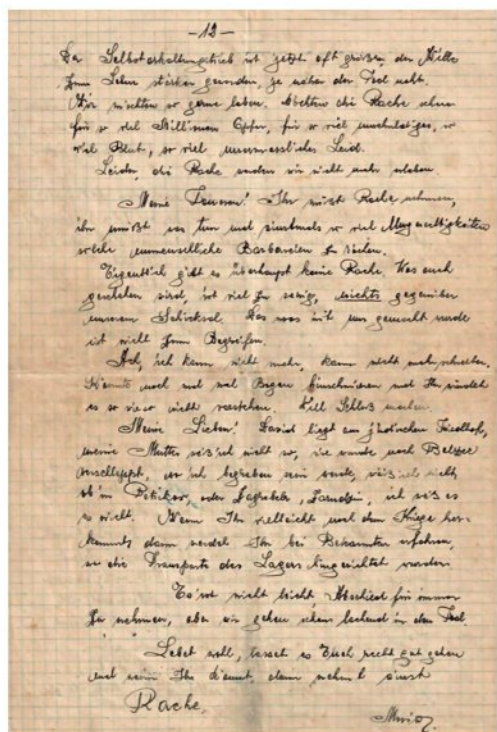
"בעצם אני בספר הזה בשני תפקידים", הוא עונה. "אני גם ההיסטוריון החוקר, המסתכל על כל הסיפור הבלשי הזה מבחוץ, וכהיסטוריון אני פועל לפי כל המי תורות הירועות והאפשרויות של המקצוע; ויחד עם זאת, באישהו אופן אני גם משמש עד – גם אם זה עד שמי עה, ולא עד ראייה, כבן הדור השני. ככה, אני גם אחר מגיבורי העלילה וגם בוחן את העלילה מבחוץ, עם כל העובדות והמסמכים וכל הארכיונים, אבל אני גם משקף

את הסיפור של אבא שלי (שמואל בן שלום) מקטעי דרי ברים, משברי הדברים ששמעתי בילדותי. הייתי צריך לערוך מסע ממושך אל תוך הוירקון שלי כדי להעלות אותם משם. באופן זה נכתב הפרק האחרון, שנכתב כמובן אחרי שכל הספר הסתיים. נשאיתי עם אישהו חלל ריק שהייתי צריך לפתור".

שאלות נקם

"אתה מוליך יפה את המוטיב הזה של הנקמה", אני אומר לבן שלום. "אני קראתי משהו שנראה לי כיציר רת מופת. הרגשתי שאתה נמצא באותה טריטוריה של 'ארצות דמים' של טימותי סניידר, אבל חודר הרבה יותר לעומק, בצורה פרטנית. ואז, עם הסיפור בסוף, אתה מכי נים לי את הספק אם כל מה שכתבת עד הפרק האחרון זה בכלל אמיתי".

"אני יודע. הבאתי בחשבון שזה יכול לעורר ספק. מצד שני, אני כל כך בטוח בעבודתי כהיסטוריון ובמקצועיות

באדיבות המשפחה

הדף האחרון במכתב

של חידת העובדות, הפרטים הריאליים, וכל כך שולט במתודה ובמטרייה. ולכן, אחרי כל כך הרבה שנים במי קצוע, אני מרשה לעצמי ללכת גם בכיוון של הרומן הבלשי, מתוך הכנה שהקוראים המיומנים יוכלו לעשות את האבחנה בעצמם".

אחרי קריאת "המכתב של סלומאה", נראה שמאורע המכתב, שבארץ כמעט לא ידוע, ממריא לגבהים במקי ביל למרד גטו ורשה, שאיכר גובה בחלוף הזמן. סלומאה אוכס לופט היתה דודתו של רם בן שלום. אחותו של אביו שמואל, ששרר את הווועות. בן דודה הוא הצייר וילי אוכס, המוכר בשמו העברי זאב פורת, שהנציח את הסאדיזם הגרמני באירוי המדהימים ולימים נודע כאדריכל. רק לפני כעשור גילה בן שלום שהמכתב שהשאירה סלומאה, לפני שהובלה גם היא אל בורות הרצח באזור טרנופול שבגליציה, הפך לאגדה בגרמניה.

אנחנו מדברים בבית קפה ברמת אביב, מחוז ילדותו של בן שלום, כצאצאי אבות פולנים. אבא שלי היה אומר על גלגולי הניסים שליוו את מכתב סלומאה שזה "אִל־אנגע מעיישה". המכתב מתעד על פני כ־12 עמודים את מעשי הטבח מאז הכיבוש הגרמני בקיץ 1941 ועד אפריל 1943. "עודני חיה ורוצה לתאר לכם כל מה שאירע מ־7 באפריל ועד היום", כתבה סלומאה במכתבה, ובן שלום מתאר איך אריסטוקרט גרמני קורא במכתב שנים אחר, בימים שבהם עורכי עיתונים ופוליטיקאים גרמנים מנסים לנקות את עברם ולהשמיר ראיית. "הדעה הרווחת היא שעכשיו כבר הגיע התור ל'הכל'. גליציה צריכה להיות חופשית מיהודים ('יודנפריי')... אנו, במחנה, יכולנו 'להי סתכל' מחלונות חדרינו ולראות הכל.

"הוי, המחזות האלה, התמונות האלה. איך לתארם? חדלנו מלהיות בני אדם... רואים את הכיכר כשהיא מתמלאת במספר גדל והולך של נידונים למוות. הפעם היו הקברים בפטריקוב מוכנים מראש... הגברים הופשטו עד לכתונת והובלו ברגל כצאן לשחיטה. הרי זה היה קרוב מאוד. למה דלק למכוניות, למה להטריד את הרכבת? חבל. הרי פשוט יותר להיפטר מחומר מזיק זה ב־במקום". את מכתבה סיימה סלומאה בקריאה "נקמה". העובדה היא שהמכתב נפל לידי קצינים בצבא האדום כשכבשו את טרנופול מידי הגרמנים ב־1944. זו היתה עדות ניר קבת, חיה ומרגשת של עדת ראייה שאחר כך נרצחה. הסובייטים עברו כל העת כדי להחריר רוח קרב בגייסות, ורוח הקרב הכילה גם את מוטיב הנקמה. בן שלום מתאר בפירוט את תפקידו של הסופר איליה ארנבורג בתעמולה

93820232-9	18/04/2025	ישראל היום! - השבוע	עמוד 3	2/2	26.52x32.72
מאגנט - הוצאת ספרי - 25910					

מימין: רישום עדות ממחנה יונבסקה - הוצאות להורג, מאת זאב פורת (אוכס); משמאל: סלומאה אוכס לופט

צילומים: באדיבות ארכיון בית לוחמי הגטאות, אוסף האמנות; באדיבות המשפחה

צילום: אמרת אשל

ביהודים. עוסקות בסובייטים, לא ביהודים! וזה במרחק הליכה מגאולה 3, שם זה מתרחש".

אני אומר לבן שלום שלא הפתיע אותי שהארכיונאי ביד ושם התבקש לאתר את המכתב של סלומאה ולא מצא אותו. "זה היה כשאיליה אלטמן חיפש אותו. אני זוכר את המשפט האלמותי של אבא שלי: אני לא רוצה לקבור את המכתב במגירות של יד ושם".

"אצל איליה אלטמן, בארכיון הצבא האדום, המכתב הוא יהלום הכתר", אני אומה. הוא עונה: "נכון".

ביד ושם זה פריט שמיהו דחף באיוז מגירה. "אבא שלי חשב שצריך לעשות משהו כדי שהמכתב הזה יוכר, שיקראו אותו, שישמש עדות. זה היה לו מאוד חשוב. למזלי עליתי על התגלית שאפשרה לי לממש את הצ" וואה הרוחנית הזאת. קודם זה הדבר לי שלא הצלחתי. אבי ביקש ממני לעשות מזה משהו ולא עשיתי, ניסיתי ולא הצלחתי. והתגלית הזאת ב-2016, שלמכתב הזה היו חיים משל, אפשרה לי לצאת לדרך הזאת, לחשוף את התעלומה ובסופו של דבר גם לממש את הצוואה.

"הדחף הראשוני שלי לא בא מתוך הרצון לממש את הצוואה, אלא מתוך הסקרנות שלי כהיסטוריון. אבל תוך כדי המסע התמלאה הצוואה - למרות שגם עכשיו לא הכל פתור".

קיומו של ד"ר אלטמן התברר לבן שלום מכתבה של אלכס דורון ב"מעריב". בפגישה עם בן שלום במוסקבה, איליה אלטמן הסביר שאם על עותק המכתב כתוב "נשלח" - אין ספק שהצבא שלח את המכתב לתל אביב. הסיבה פשוטה: בימי סטלין, אם היית כותב דבר כזה והיה מתברר שלא שלחת - זה היה מסתיים בכדור בעורף. אבל אלטמן התאכזב מכך שבן שלום לא הביא איתו את העותק המקורי. הוא כל כך רצה לממש את הנייר ולראות את כתב ידה של סלומאה.

יחס אינטימי כזה ביטא גם הכומר הגרמני של אחת מדיוויזיות הארמייה ה-6 שנפלה בשבי הרוסים בסטלין נגרה, כשחזר מהשבי בשנות ה-50. "תאר לך, הוא לוקח עלי מחורקה (לגלגול סיגריות), כותב עליהם מילה במילה את תוכן המכתב ותופר בתוך המעיל, בידיעה שככה זה לא ירשרש וביציאה מבריה"מ לא ימצאו את זה". ●

פרופ' בן שלום, השבוע

●●○
"אבא שלי חשב שצריך לעשות משהו כדי שהמכתב הזה יוכר, שישמש עדות. והתגלית הזאת, שלמכתב הזה היו חיים משל, אפשרה לי לצאת לדרך הזאת, לחשוף את התעלומה, ובסופו של דבר גם לממש את הצוואה הרוחנית הזאת"

האימה וההשתקה. היא לא שותקת, אף שגופה כבר אילם והיא בדרך אל מותה. בעבודת הווידאו מופיע היפוך היוצרות. המבט הפואטי משמיד את מילות הקורבן, את קולה של סלומאה, ומתמקד במופע הגוף של הגרמני... המוצג כסובל נוכח המילים הנמחקות".

התגלית של בן שלום היא שאותו גנרל קורפס, ששמר את המכתב עד שחזר מהשבי הרוסי, היה אנטי-נאצי לכאורה, אבל מאוד התלהב מסערת הקרבות במלחמה. כך גם בכירי המינהל הגרמני בטרנפול. גם הם היו אנטי-נאצים. הם אפילו רצו להשתמש מתפקידם בארגון החיים בעיר, בגטו, בלאגו, במפעלים השונים. ובכל זאת, הם היו אינסטרומנטליים בארגון המופתי של היהודים, המוני יהודים, במסלול שהוביל אותם אל בורות המוות או אל תאי הגזים בבלז'ץ. אחד מהם היה פרנץ יונה שנינג. ביימים שהוא ידע שהולכות להתבצע אקציות כאלה, לאחר שהשלים את עבודת הביורוקרטיה, הוא היה יוצא לגור, פש, למסעות ציד בהרים. שנינג היה העורך המייסד של העיתון החשוב בגרמניה המערבית, "זורייטשה צייטונג".

מי העביר את המכתב

המכתב המקורי הגיע לידיה של דורה, דורתו של בן שלום מרחוב גאולה 3. דורה מעולם לא פתחה את המ"עטפה. אחת התעלומות שמנסה בן שלום לפצח, לאורך שנות מחקרו כהיסטוריון־בלש, היא באיזו דרך הגיע המכתב ליעדו שבתל אביב. האם היה זה אביו שהביא את המכתב ב-1946 מייד אחרי המלחמה, או שפשוט הגיעה מעטפה בדואר כמבצע יזום של הצבא הסובייטי? מי שמסר לו מידע חיוני בנושא הוא ההיסטוריון הרוסי איליה אלטמן, איש הארכיון של הצבא האדום.

"מאחר שהיא כותבת את המכתב ב-1943 וממענת אותו לרחוב גאולה בתל אביב, הייתי חייב לברר מה קרה ברחוב גאולה באותו זמן, בשנת 1943", אומר בן שלום. "יש לי פרק שבו אני מתאר את תיאטרון הבימה ביום שהיא כותבת. התיאטרון מציג את המחזה 'אנשי רוסיה'. גם במוגרבי, שם פעל הבימה באותם ימים, וגם באולם אדיסון בירושלים מציגים הצגות שעוסקות במלחמה, בשאלות של נקמה ובחייל הסובייטי - אבל לא

המכוונת אל חיילי הצבא האדום. הסיסמה היתה 'הרוג גרמני'. המכתב של סלומאה החיה את סיסמאות השנאה כלפי הגרמנים.

פעולה נגד האימה

במקביל החליטו הסובייטים לשגר את המכתב באמצעות הדואר אל משפחת ליכטבלאד, שהתגוררה ברחוב גאולה 3 בתל אביב - הכתובת שרשמה סלומאה. אבל התגלית של בן שלום שהסעירה אותו כל כך היתה שכבר ב-1954, הסופר אריך קסטנר ערך אירוע פומבי במינכן שנועד לציין עשור לניסיון ההתנקשות בהיטלר. האווירה ב-54' בגרמניה המערבית היתה שקט שגר 20 ביולי '44 היה מעשה בגידה. שלא לדבר על כך שברקע - הוכיחה הגרד"ה לה בגביע העולמי בכדורגל בשווייץ. באותו ערב שארגן קסטנר הוקרא המכתב של סלומאה. איך זה מגיע לשם? ואיך ב-2005 מתקיימת תערוכה של אמנית מברלין שבה מוצג פריט המכונה "המכתב של היהודייה"?

המכתב הגיע לידיה של האמנית מבתו של גנרל הוור-מאכט אוטו קורפס. היא מצאה אותו בעיזבונו של אביה. הגרמנים מחקו מהמכתב את ה"נקמה", ואותו סקסט שימש אותם בתקופה הפוסט־מלחמתית למטרות הפוכות לגמרי מהשימוש שעשה בו הצבא האדום בעצם ימי הקרבות. בן שלום קובע ש"האמנית" פיתחה יחס פטישיסטי כלפי המכתב. היא לא היתה מוכנה למסור לו את עותק המכתב שמכונה גרסת "אבליקורפס".

"מרגע זה התהפכו היוצרות, ובמערכת היחסים בינינו הפכתי אני (רם בן שלום) להיות התוקפן... ואילו היא שוב מילאה את תפקיד הקורבן. היפוך הדימויים והתפקידים - 'העולם ההפוך', שבו הקורבן הופך לתוקפן, והמקרבן תופס את מקום הקורבן - הוא שאפשר לאמנית להתעלם מכל בקשותיי לקבל את המכתב. המכתב של סלומאה היה לרכוש הבלעדי... היא מסרבת להעביר אותו ל'הודי' המקרבן, החזק, היהודי ששאב ממנה את המידע 'הסודי', האינטימי, על גונהילד קורפס" (בתו של הגנרל). אשתו של רם היא האוצרת יעל כץ בן שלום. הוא מצטט אותה בספרו: "המכתב שצלח זמן ומקום חושף את מעשה הכתיבה של סלומאה כפעולה הנלחמת נגד